

УДК 81'255:811.111'367.625:811.161.2'367.625
DOI: 10.31499/2307-4906.3.2025.340374

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПОСОБІВ ВІДТВОРЕННЯ ДІЄСЛОВА ТА ЙОГО ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Інна Єнг, викладач, Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського».

ORCID: 0009-0001-4616-4946

E-mail: innayeung@gmail.com

Наталія Компанець, старший викладач, Національний технічний університет України «КПІ ім. Ігоря Сікорського».

ORCID: 0000-0002-5333-4333

E-mail: natali.kompanets2@gmail.com

Микола Коромисел, старший викладач, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

ORCID: 0000-0002-1085-5892

E-mail: nicolas.primero@ukr.net

Авторами статті досліджується актуальна тема порівняльного аналізу способів відтворення дієслова та його граматичних категорій в англійській та українській мовах. Порівняльна лінгвістика має практичну цінність для вивчення іноземних мов і мовної освіти, оскільки дозволяє глибше зрозуміти структуру та функції мовних систем, сприяє формуванню міжкультурної комунікації та розвитку навичок міжмовного аналізу. Матеріали зіставного аналізу граматичних категорій можуть бути ефективно використані для удосконалення методики викладання іноземних мов. Загальна різниця структурної граматики обох порівнювальних мов є причиною доволі численних особливих відмінностей в окремих граматичних категоріях, а також у рисах окремих частин мови таких як дієслово. Саме ці структурні відмінності стають предметом детального аналізу у статті.

Ключові слова: порівняльна лінгвістика; мовознавство; граматичні категорії; дієслово; крос-мовна взаємодія; крос-культурна взаємодія; синтетична форма; аналітична форма.

COMPARATIVE ANALYSIS OF WAYS OF REPRODUCING THE VERB AND ITS GRAMMATICAL CATEGORIES IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Inna Yeung, Lecturer, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute".

ORCID: 0009-0001-4616-4946

E-mail: innayeung@gmail.com

Nataliia Kompanets, Senior Lecturer, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute".

ORCID: 0000-0002-5333-4333

E-mail: natali.kompanets2@gmail.com

Mykola Koromysel, Senior Lecturer, National University of Life and Environmental Science.

ORCID: 0000-0002-1085-5892

E-mail: nicolas.primero@ukr.net

The article's authors explore the topical issue of a comparative analysis of the means of reproducing the verb and its grammatical categories in English and Ukrainian. This topic is highly relevant in modern linguistics and language education, as it sheds light on the typological similarities and differences between the two languages. The verb as a part of speech plays a central role in sentence structure and meaning, and its reproduction in different languages reflects deep structural and functional aspects of the language systems under study. The research emphasises the importance of comparative linguistics for theoretical understanding and its practical application in teaching foreign languages.

A nationally adapted methodology based on contrastive language learning principles offers significant advantages in the educational process. It increases the effectiveness of learning, enhances memorisation and comprehension, and allows learners to understand better the grammatical and semantic differences between their native language and a foreign one. The comparative approach makes it possible to identify common and divergent features in the morphological and syntactic structures of the English and Ukrainian languages, particularly in the verbal system.

Materials derived from the contrastive analysis of grammatical categories may be an effective tool for enhancing the teaching methodology of foreign languages. The structural differences between analytical and synthetic forms, as well as the formation of tenses, aspects, moods, and voice in both languages, are given special attention. The article examines these differences through examples and theoretical explanations, which may serve as a basis for further research in cross-linguistic grammar.

Keywords: comparative linguistics; linguistics; grammatical categories; verb; cross-language interaction; cross-cultural interaction; synthetic form; analytical form.

Порівняльна лінгвістика викликає інтерес у мовознавців усього світу, адже вона має не лише теоретичне значення, адже вона не обмежується лише теорією, а й забезпечує підґрунтя для практичного застосування мовознавчих знань. З розвитком крос-мовної та крос-культурної взаємодії зростає й практична значущість порівняльної лінгвістики, яка охоплює дедалі більше сфер використання.

У контексті сучасної філологічної науки та мовної освіти особливої актуальності набуває вивчення граматичних категорій дієслова як одного з ключових компонентів комунікативної компетентності. Дієслово, будучи носієм часово-аспектної та модальної інформації, відіграє важливу роль у побудові мовлення та передачі смислових відтінків. Однак типологічні особливості граматичних систем англійської та української мов зумовлюють суттєві відмінності у структурі дієслова, способах його формотворення та реалізації граматичних значень.

Для ефективного викладання англійської мови як іноземної виникає необхідність у глибокому зіставному аналізі мовних систем, зокрема у вивченні специфіки дієслова та його граматичних категорій. Відсутність прямих відповідників між окремими формами у зіставляваних мовах може спричиняти труднощі у сприйнятті та засвоєнні граматичного матеріалу студентами. Це, своєю чергою, знижує ефективність навчального процесу та ускладнює формування іншомовної граматичної компетентності.

Таким чином, постає проблема розроблення лінгводидактичного підґрунтя для

вдосконалення методики викладання граматики іноземної мови, що базуватиметься на порівняльному аналізі способів відтворення дієслова та його граматичних категорій в англійській та українській мовах. Проведення такого аналізу сприятиме оптимізації навчального процесу, підвищенню його результативності та розвитку міжмовної інтерференційної обізнаності студентів.

Необхідність засвоєння іноземної мови, яка й нині не втрачає актуальності, спричинила появу порівняльної лінгвістики як окремої галузі знань. Проблематика дієслова та його граматичних характеристик широко висвітлена в теоретичних і спеціалізованих дослідженнях з граматики мови. Дослідженнями даного питання детально займалися різні відомі лінгвісти такі, як В. В. Гуревич, Ю. О. Жлуктенко, Б. О. Ільїш, І. В. Корунець, О. І. Смірницький та інші. Добірка джерел дозволяє окреслити важливість функціонального підходу до граматики для розуміння граматичних явищ в українській та англійській мовах.

Дієслово у мові – і за своєю питомою вагою, і за кількістю та способами утворення граматичних форм – безумовно, центральна частина мови, більшість висловлень формується на основі дієслівного члена, який представляє ситуацію, що описується. Дієслово характеризується складною системою видо-часових форм, протиставленням способів – дійсного, умовного й наказового – та розмежуванням активного й пасивного станів. Саме ці категорії становлять базу дієслова й цілком охоплюють його граматичну систему.

Національно адаптована методологія, яка базується на результатах контрастивного вивчення мови, створює багато переваг для навчального процесу, а саме: забезпечує збільшення ефективності та посилення цього процесу, дає можливість розширити матеріал, що вивчається, його більш швидке та глибоке розуміння, зменшує фактор заважання рідної мови, підвищує рівень мовного і культурного розуміння.

Мета дослідження – проаналізувати та порівняти способи відтворення дієслова та його граматичних категорій в українській та англійській мовах. **Методи дослідження:**

- аналіз теоретичної літератури;
- компонентний аналіз дієслова, як частини мови;
- порівняльний аналіз категорій дієслова та способів їх відтворення в англійській та українській мовах.

Порівняльна лінгвістика як мовна дисципліна була сформована на основі типологічних вчень в середині ХХ-го століття та інтенсивно розвивається з 50-х років ХХ-го століття. Мета порівняльної лінгвістики є порівняльне вивчення двох, або не так часто більш, ніж двох мов, щоб дослідити їх подібність та різницю на всіх рівнях мовної структури [2]. Дослідження порівняльної лінгвістики у другій половині ХХ-го століття, особливо дослідження порівняльної граматики, були збагачені роботами відомого українського вченого Ю. О. Жлуктенка, який є автором серії порівняльних робіт англійської, німецької, української мов. У підручниках М. П. Кочергана представлено його розуміння порівняльної лінгвістики, як дисципліни на сучасній арені розвитку лінгвістичної теорії, а саме: «зіставне мовознавство (контрастивна лінгвістика, конфронтативна лінгвістика) – розділ мовознавства, який вивчає дві чи більше мов незалежно від їхньої спорідненості з метою виявлення їхніх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури (фонологічному, синтаксичному, лексико-

семантичному)» [4]. Згідно з М. П. Кочерганом об'єктом порівняльної лінгвістики є будь-які дві або більше мов, незалежно від їх генеалогічної та типологічної природи. Український лінгвіст М. П. Кочерган зазначає: «порівняльна лінгвістика націлена на вирішення як теоретичних так і практичних завдань» [4].

Теоретичні завдання порівняльної лінгвістики наступні:

- розкрити подібності та відмінності, співпадіння та різницю в мовах шляхом використання мовних засобів вираження;
- дослідити характеристики порівняльних мовних тенденцій;
- визначити крос-мовні співвідношення;
- вказати причину для подібностей та відмінностей;
- перевірити дедуктивні універсали на матеріалі мов, які порівнюються.

Практичні завдання порівняльної лінгвістики є такими:

- визначити методологічну умисність подібностей та різниць між мовами, що порівнюються;
- встановити характер крос-мовного втручання;
- розкрити труднощі у вивченні іноземної мови;
- окреслити рамки вживання порівняння як способу вивчення іноземної мови;
- розробити процедуру крос-мовного порівняння як засобів вивчення іноземної мови.

Згідно з переліченими завданнями можна вибрати два напрямки – порівняльне вивчення мови з теоретичною та з лінгво-дидактичною метою. Тому, з одного боку, порівняльне дослідження націлене на теоретичну гілку характерологічної типології, з іншого – на практичні потреби перекладу та вивчення іноземної мови.

Що стосується предметної справи та завдань порівняльної лінгвістики І. Д. Карамишева пише, що існує дві різних точки зору – від трактування цієї дисципліни, як виключно лінгвістичної теорії, що близько пов'язана з типологією, до вузького практичного застосування порівняльних робіт, які повинні слугувати потребам вивчення іноземних мов [2].

Порівняння граматики двох мов та порівняльний тип дослідження використовуються перекладачами та редакторами, а також лінгвістами взагалі. Одне з найважливіших понять порівняльної граматики – поняття граматичної категорії. Граматична категорія – система протилежних один одному рядів граматичних форм з однорідними значеннями, наприклад, граматична категорія відмінку, роду та інші. Число граматичних категорій може змінюватися від мови до мови і залежить від мовного типу. Завдання, що виконує порівняльна граматика, насамперед відповідають потребам її практичного застосування, зокрема – у методиці мовного навчання, укладанні підручників, словників і довідників, а також у сфері перекладу. Особливо важливими є такі підручники порівняльної граматики для шкільного викладання. Порівняння двох мов може допомогти їх взаємному вивченню. Оскільки у процесі оволодіння іноземною мовою з'являється матеріал для зіставлення та порівняння, багато явищ рідної мови розуміються та вивчаються краще. Близький зв'язок порівняльної граматики з викладацькою методологією є очевидним перш за все тому, що порівняльна граматика дає основу для методології, щоб розробити нові викладацькі методи [1].

Основним розподілом в межах англійської дієслівної системи є розподіл між особовими та безособовими дієсловами. Особові можуть далі субподілятися на три

системи, які називаються способами (дійсний, умовний і наказовий). Інфінітив, герундій та дієприкметник є також три системи в межах безособових дієслів. З шести категорій англійського дієслова (категорії особи, числа, виду, часу, способу та стану) три знаходяться не тільки у особових, а також в англійських безособових дієсловах. В українській мові граматичні категорії дієслова близько пов'язані з його значенням та його синтаксичною функцією. Категорії виду та стану характерні для всіх дієслівних форм. Як зазначає І. Д. Карамишева, «в індоєвропейських мовах категорія особи слугує для того, щоб представити дію, яка асоціюється з особою, що продукує дискурс (або група осіб, що включає мовця), особою або особами, до яких звертаються, та особою або річчю, які не беруть участі у процесі мови. Таким чином, в українській мові категорія особи представляється у таких наборах тричленних опосем, як: *читаю – читаєш – читає, читаємо – читаєте – читають*» [2].

В українській мові категорія особи близько пов'язується з категорією особи займенників. Її значення ґрунтоване на протилежності шести зв'язаних форм: перша, друга, третя особи однини та перша, друга, третя особи множини (*я читаю – ми читаємо* та інші). Майже всі особові форми українських дієслів (крім форм минулого часу та умовного способу) мають особові закінчення першої, другої та третьої осіб однини та множини. Ці закінчення створюють систему дієслівних форм: *стою, -иш, -ить, -імо, -іте, -ять*.

На відміну від української мови в англійській мові категорія особи має тільки одне офіційне вираження, тобто тільки в третій особі однини теперішнього неозначеного часу, де закінчення *-s* додається до дієслівної основи, наприклад: *he writes*. Ця дієслівна форма протилежна до всіх інших форм, які не мають особових закінчень і тому не виражають категорію особи. Крім того, є декілька дієслів (*can, may, must, ought*, інколи, також, *need* та *dare*), які не мають навіть цього закінчення і не відмінюються згідно з особою. В українській мові форми минулого часу та умовного способу не виражають категорію особи. Ці дієслова виражають значення особи за допомогою лексичних засобів, зокрема через уживання особових займенників, як-от: *я бачив, ти бачив, він бачив; я бачив би, ти бачив би тощо*.

В англійській системі дієслова значення особи виражається через підмет – основний (в цьому випадку – головний) член речення, (кома, а не двокрапка) першатта друга особи позначаються займенниками, а третя – займенниками або іменниками. Через це дієслівні форми в англійській рідко вживаються без підмета, крім наказового способу. *What does she do?* ми не можемо просто відповісти *plays* або *jumps*, нам необхідно сказати: *she plays* (українською: *Що вона робить? – Грається*).

В українській мові особові дієслівні форми є більш незалежними. Вони дуже часто використовуються без підмета, при цьому значення особової дієслівної форми не змінюється. У цих випадках особа, маючи зв'язок з дією, пояснюється контекстом. Коли ця форма не може бути пояснена, тоді форма третьої особи множини отримує значення безособової або неозначено-особової, наприклад: *У нас готують смачно* [1]. Також друга особа однини без дієслова отримує генералізоване особове значення: *Без розмови не обійдешся* [1].

В англійській та українській мовах є група дієслів, які називаються безособовими, які, хоча можуть уживатися в реченні в особовій формі, «означають дію або стан, непов'язаний з будь-яким агентом або джерелом їх розкриття», дію, яка нібито

трапляється сама. В українській мові такі дієслова використовуються в теперішньому та майбутньому часі у формі третьої особи однини, яка найменш пов'язується з установленням якої-небудь особи-агента, наприклад: *темніє, світитиме*. У минулому часі вони мають форму третьої особи однини середнього роду: *світало, смеркало*. Також ці дієслова можуть використовуватися у формі інфінітиву, яка разом означає дію або стан без будь-якого зв'язку з особою, наприклад: *починало темніти*. Ці дієслова не відмінюються разом з особою [6]. В англійській мові безособові дієслова також завжди використовуються в третій особі однини, наприклад: *it rains, it is snowing* або у формі інфінітиву: *it began to rain*.

Українські безособові дієслова ніколи не використовуються з підметом, тоді як англійські дієслова такого типу необхідно використовувати з формальним підметом, вираженим займенником *it*. Українські безособові дієслова є більш численними, ніж англійські. Вони включають більше число різних семантичних груп. Наприклад, сюди належать дієслова, що мають наступні значення:

- природні явища: *морозить, похолодало, світає, вигоріло, вибило (градом)*;
- деякі поняття, які відносяться до долі, шансу або незалежності подій від особи: *пощастило, не щастить, не вистачило*;
- фізичні відчуття: *нудить, трясє, пече, коле*;
- емоціональні стани або загальний стан особи: *гнітить, не терпиться, не спиться, добре працювалося*.

Англійські безособові дієслова включають тільки дієслова, що означають явища природи: *it rains* – «*іде дощ*», *it snows* – «*іде сніг*», *it was freezing* – «*морозило*», *it is getting dark* – «*стає темно*» та інші. Поруч з такими дієсловами, які використовуються тільки у безособовому значенні в обох мовах, є дієслова, що можуть зустрічатися в особовому та безособовому значенні: *голка коле, в боці коле*; в англійській мові: *I am getting home; it is getting cold*.

В українській мові безособові форми дієслів можуть утворюватися з особових дієслів шляхом додавання зворотного афікса *-ся*: *спить – спиться*; *живе – живеться* та інші. Цей спосіб створення є дуже продуктивним, але в англійській мові немає подібних способів створення безособових дієслів.

Висновки. Проведений контрастивний аналіз граматичних категорій дієслова в англійській та українській мовах засвідчив наявність істотних типологічних розбіжностей, що виявляються на рівні синтаксичної структури, формотворення та семантики. З огляду на інтенсифікацію крос-мовної та крос-культурної комунікації, результати дослідження набувають не лише теоретичного, а й прикладного значення. Виявлені міжмовні відмінності становлять основу для удосконалення методики викладання англійської мови як іноземної, зокрема в аспекті подолання граматичної інтерференції та розвитку іншомовної комунікативної компетентності.

Таким чином, системне залучення результатів порівняльної лінгвістики до мовної освіти сприяє не лише підвищенню ефективності навчального процесу, але й формуванню глибшого усвідомлення мовних і культурних особливостей у контексті глобалізованого освітнього середовища.

Перспективи подальших досліджень полягають у розвитку когнітивної лінгвістики та концептуального аналізу частин мови, що дозволить глибше розкрити механізми формування мовних значень у контексті крос-культурної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жлуктенко Ю. О. Порівняльна грамати́ка англійської та української мов: посібник. Київ: Радянська школа, 1960. 161 с.
2. Карамішева І. Д. Контрастивна грамати́ка англійської та української мов: навчальний посібник. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. 300 с.
3. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2003. 464 с.
4. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник. Київ: Академія, 2006. 424 с.
5. Левицький Е. А. Порівняльна грамати́ка англійської та української мов: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2007. 138 с.
6. Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова: підручник / за ред. О. Д. Пономарева. Київ: Либідь, 2001. 400 с.

REFERENCES

1. Zhluktenko, Yu. O. (1960). Porivnialna hramatyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov: posibnyk. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
2. Karamysheva, I. D. (2008). Kontrastyvna hramatyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov: navchalnyi posibnyk. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika" [in Ukrainian].
3. Korunets, I. V. (2003). Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
4. Kocherhan, M. P. (2006). Osnovy zistavnoho movoznavstva: pidruchnyk. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
5. Levytskyi, E. A. (2007). Porivnialna hramatyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
6. Ponomariv, O. D., Rizun, V. V., Shevchenko, L. Yu. (2001). Suchasna ukrainska mova: pidruchnyk / za red. O. D. Ponomareva. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].